

Милош М. Ковачевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

О „ДОСЕТКАМА И НАИВНОСТИМА ИЗ ДЕЧИЈЕГ СВЕТА“ ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋА ЗМАЈА

Айсџиракџи: У раду¹ се, примјеном лингвостилистичке методе, анализирају „досетке и наивности из дечијег света“ које је сакупио и објављивао Јован Јовановић Змај. Посебно се објашњавају термини *наивности* и *госјеџика* када се они односе на дјецу. Затим се даје анализа језичких поступака на којима почива хумористичност или комичност дјечијих досјетки. Језичко ткање тих досјетки код дјеце је увијек спонтано и подразумијева како логику дјечијег језика, тако и логику конкретно-чињеничног дјечијег мишљења. У подлози дјечијих досјетки по правилу стоји, посматрано из перспективе одраслих, кршење неког од правила у реализацији лексичко-семантичких категорија какве су неологичност, полисемија, синонимија, хомонимија, хомотонија, паронимија. Реализација датих семантичких категорија изазива по правилу хумористички ефекат антанаклазе или анаклазе, тј. ефекат проистекао из конфликта искључујућих значења исте лексеме које употребљавају одрасли и дјеца као учесници говорне ситуације.

Кључне ријечи: Ј. Ј. Змај, досјетка, хумор, комика, наивност, дјечији језик, лексичко-семантичке категорије

Током осме и девете деценије деветнаестог вијека Јован Јовановић Змај је у „Стармалом“ објављивао „досетке и наивности из дечијег света“. Та необјављена Змајева књига дјечијих досјетки реоткривена је средином двадесетог вијека, и касније, осим у Змајевим одабраним дјелима, још једном штампана. Наиме, постојање „Једне необјављене Змајеве књиге о деци“ објелоданио је Младен Лесковац у *Зборнику Маџице српске за књижевности и језик* (1956–1957, књ. 4–5). „Тај рад открива до тада потпуно занемарени Змајев труд око анегдота. Уз студију о ’досеткама и наивностима из дечијег света’ Младен Лесковац је штампао 247 оваквих анегдота. [...] Змај је прву анегдоту објавио 10. новембра 1873, у свом листу *Сџармали*, у коме су објављене и све доцније. Последња анегдота штампана је у *Сџармалом* од 31. децембра 1889. Змај је намеравао да ове анегдоте објави у посебној књизи, али није нашао издавача. Ови мали састави остали су заборављени, затурени у *Сџармалом* и никада нису прештампавани, сем њих

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: *Динамика сџрукџура савременој српској језика*, који у оквиру основних истраживања финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

12 које је објавио Јаша М. Продановић у Х књизи Змајевих *Сабраних дела*, 1934. године. По тачној тврдњи Младена Лесковца, ове анегдоте нису биле намењене деци, у њима ’није Змај дечји писац како смо га убичајили замишљати; то је првенствено књига о деци“ (Ј. Ј. Змај ПР, 483–484).

Од тих 247 Змајевих дјечијих анегдота што их је штампао Лесковац, прештампано је 112 у *Одабраним делима* Ј. Ј. Змаја, у књизи Х насловљеној *Проза*, с тим да се у коментару каже да је #избор у овој књизи учињен по вредности: духовитости, актуелности, занимљивости појединих анегдота. Други критеријум је био везаност анегдота за Змајев породични живот. Унесене су анегдоте из његовог детињства [о његовом брату Мити, о његовој деци – ћерци Анки и поћерци Маци, као и о „његовој непрежаљеној Смиљки“], с тим да су анегдоте „као и код Младена Лесковца, поређане хронолошким редом, по времену штампања“, а у избор су уврштене „само анегдоте потписане иницијалом Зм. – те су сигурно Змајеве и изворне. Остале потписане сигурним и несигурним Змајевим шифрама... нису узете, иако су готово сигурно Змајеве. Само, веровати је да овим „неправим“ шифрама Змај потписује преведене анегдоте“ (Ј. Ј. Змај ПР, 383–485).

Други пут те су анегдоте, опет не све које је Змај сакупио, него њих 89 штампане 1982. године у избору Милована Витезовића, под насловом *Зелени миш* (Ј. Ј. Змај ЗМ), с тим да су у овоме избору заступљене и неке од досјетки што их не доноси избор из одабраних дјела Змајевих. Витезовић у кратком поговору каже да „ова збирка досетки и наивности, показује сву ширину (и њену извесност) Змајеве перспективе којом је сагледавао детињи живот као поезију у свим својим изразима. Читајући их, јасно нам је да је само велики песник могао уочити искре дечјег духа, чути их и разлучити од једноличног говора свакодневља. Песничким поступком Змај је из песка детињства издвајао бисере. Многе Змајеве песме за децу, нарочито оне, које данас по естетским критеријумима модерног песништва за децу, можемо назвати антологијским (као што су песме о Пура Моци, Лењом Гаши, о брати који се дочепало очевога сата и сличне) сродне су досеткама и наивностима или им сасвим сличне. Што значи да су и песме исписи из детињства и да је у њих унео спознате карактеристике дечјег света“ (Витезовић 1982:112–113).

У овоме реферату циљ нам је да проникнемо у суштину хумористичког и/или комичног у тим дјечијим досеткама које је Змај прикупљао и објављивао. При том ћемо се користити примјерима досјетки из обају избора – и оног из *Одабраних дела* Змајевих (Ј. Ј. Змај ПР) и оног Витезовићевог (Ј. Ј. Змај ЗМ), што ће се видети и у навођењу досјетки у тексту рада будући да ће иза сваке досјетке бити дат податак о томе из ког је избора досјетка преузета, тј. да ли је укључена у оба или само у један од двају ексерцираних избора. Анализа у раду ће бити лингвостилистичка, а њен основни циљ да се разоткрију језичко-стилски механизми творбе дјечијих

досјетки, односно структурно-семантичке специфичности дјечијих у оквиру досјетки уопште.

А та специфичност тиче се, прије свега, категорије *наивности* већ у наслову нештампане Змајево збирке стављене у координирани однос с именицом „досетке“: „*Досетке и наивности* из дечијег света“.

Ријеч, лексема „наиван“ овдје, међутим, не одражава у потпуности значење које јој придаје рјечник савременог језика. У једнотомном, најновијем *Речнику српског језика* (2007: 768) та је лексема објашњена на сљедећи начин: „наиван, фр. 1. а. који је без довољно живојној искуства, без власитијој сазнања, неискусан, безазлен; лаковеран; чедан. б. који изражава наивности, лаковерности, простијодушности; који настаје, проистиче из недовољној искуства; незнања, необавијештености и сл.: наивне очи ~ тон; ~ објашњење“. Слично ову лексеми одређује у свом рјечнику страних ријечи и израза И. Клајна и М. Шипке (2008: 815): „наиван (фр. naïf од лат. *nativus* природан, природан) лаковеран, простијодушан, безазлен, неискусан“.

Тешко да би се значење лексеми *наиван* у Змајевој збирци могло у потпуности подвести и под једно од наведених значења што их цитирани рјечници за ту лексеми дају. Змајева лексема „наивност“ везана за дјечије досјетке без сумње искључује рјечничка значења: лаковјеран, без довољног животног искуства, који проистиче из незнања, необавијештености. Значењу лексеми „наивност“ у овој Змајевој збирци много више одговара, чак му је готово подударно, значење које тој лексеми придају (приписују) филозофски рјечници. Навешћемо одредница за ову лексеми из двају филозофских рјечника. Најприје из преведеног *Речника филозофских појмова* (БИГЗ, 2004) што су га приредили Арним Регенбоген и Уве Мајер: „наиван (naiv), од лат. *nativus*, 'урођен', преко франц. *naïf* уведено почетком 18. в.; *природан, неизвештачен, неусиљен, дејствасит, простијодушан*; уз то наивност код И. Канта 'израз човечанству изворно природне управљености *против претварача које је постало дружа природе*'. [...] Поред тога, та реч се употребљава у смислу 'превише природан, превише детињаст, који ништа не слуги, *прилућ* (ова коношација у српском претеже)“ (Регенбоген, Мајер 2004: 360)².

На сличан начин значење овој лексеми одређује и В. Филиповић у свом *Филозофском рјечнику*: „наиван (лат. лат. *nativus* природан), природан, ненамјештен, неизвештачен. Према Шилеру (Schillerru) *наивнијет* је нека дјетинјасна појава ондје гдје се она више не очекује. Он дијели пјесништво на наивно и сентиментално као двије форме естетичког приказивања. Према Канту извештаченост је постала другом људском природом, тако да *наивнијет* као *првобитна особина људска само још кадикад долази до изражаја*“ (Филиповић 1989: 221).

² Сва курзивна истицања у цитату су накнадна, тј. наша – М. К.

Од (под)значења што се наводе у датим одредницама, (под)значење „који ништа не слути, *иpиpилуи*“ а за које преводилац епентетички наглашава да „ова конотација у српском претеже“ – никако се не може примијени-ти на значење лексеме наивност у датој Змајевој збирци; ту „конотацију“ Змајево значење те лексеме потпуно искључује. Али се зато остала подз-начења што их наводе два цитирана филозофска рјечника тако препознају у Змајевом схватању значења лексеме *наиван*, као да су на основу тог схва-тања и дата. Наиме, Змајевом одређењу „наивности“ потпуно одговара по-себно наведено филозофско одређење „*иpиpодан, неизвештачен, неусиљен, геишнасџ, иpосџодушан*“, а уз то и Кантово мишљење о наивности као „*изворној иpиpодној уиpављеносџи иpоџив иpеџварања*“ и извјештачења.

И ријеч „досјетка“ кад се односи на дјечије досјетке има битно друкчије значења од онога што је у подлози досјетака одраслих. Наиме, оно што обједињује „дјечије“ и досјетке одраслих јесте најиманентнија особина што ју је Фројд приписао свакој досјетки, а то је духовитост. Али реализација духовитости у вицу, анегдоти и афоризму као основним типо-вима досјетки одраслих, битно је различита од оне у „дјечијим досјеткама“. Тако се виц често дефинише као „умна и духовита досјетка“, и не само виц него је и анегдота „духовита досјетка, а њене духовитости су *'мудре* изре-ке', *'паметне* ријечи', *'иамеџни* одговори', а шта тек реџи за афоризам, ко-ји увијек доноси неку општеважећу дубоку мисао, досјетку, мудрост, пра-вило или искуство“ (Ковачевић 1998: 160). Осим краткоће и духовитости, инваријантна је и „техника“ употребе – а то је „тенденција ка уштеди“. Та се тенденција испољава у богатству могућности које пружа „вишеструка употреба истог материјала“ (Ковачевић 1998:160).

Карактеристике „умности, мудрости, дубоке мисли и сл.“ – готово да су инкомпатибилне дјечијим досјеткама, чија је најиманентнија карактери-стика „наивност“. Оно што их повезује са досјеткама одраслих без сумње је основна техника досјетке „тенденција ка уштеди“ најиспољенија у „више-струка употреба истог материјала“.

Духовитост „дјечијих досјетки“ првенствено проистиче из праксом и искуством превазиђене „дјечије природности“ као неизвјештачености, у чијој подлози стоји основни принцип дјечијег мишљења и језика – а то је апсолутна аналогија. Аналошки начин мишљења³, чије корекције човјек током одрастања прави, управо заснован на „изворном, искуством некори-гованом стању“ – представља основ готово свих ових Змајевих дјечијих „досетки и наивности“. Искуство одраслог човјека у својеврсној је инкон-груенцији с интелектом, учењем и искуством мишљењем неопосредоване „изворне природе“.

³ „Аналогијски је закључак онај у којем се од сличности предмета у неким својствима (или карактеристикама) закључује на њихову сличност у неким другим својствима“ (Филиповић 1989: 25).

Од три најзначајније теорије хумора (Кричли 2007: 13–14), а то су: 1) *теорија супериорности* (Платон, Аристотел, Квинтилијан, Хобс): „смијемо се због супериорности над другим људима, због ’изненадна блаженства које потјече од изненадне предоцбе неке изврности у нама и то успоредбом са слабостима других или с нашим пријашњим“; 2) *теорија олакшања* (Сигмунд Фројд, Херберт Спенсер): смијех представља „ослобађање затомљене нервозне енергије“, па „енергија ослобођена и испражњена у смијеху доноси угодну“, и 3) *теорија инконгруентности* (Френсис Хачесон још 1750, Кант, Шопенхауер, Кјеркегард): „хумор је прије свега опажај инконгруентног. Хумор произлази из доживљаја неподударности онога што знамо или очекујемо с оним што се уистину догоди у вицу, досјетки, пошалици или бесмислици“ (Кричли 2007: 13–14) – дјечијим досјеткама и наивностима примјерена је само „теорија инконгруентности“, односно „изневереног очекивања и несклада (инконгруенције)“ (Перишић 2010: 46–47). Друкчије речено, „комично имамо у тренутку када долази до ’уочавања супротности“ (Еко 2000: 62). „Сваки комични ефекат садржи... неку контрадикцију. Оно што нас тера у смех јесте бесмислица која је добила конкретан облик, „очигледна бесмислица“...– или, још боље, оно што је бесмислено с једне стране, а с неке друге природно објашњиво“, тако да постоји „посебна логика која овде управља бесмислицом“ (Бергсон 1995: 84–85). „Комични текст описује – у случајевима који нас интересују – п р е о б р а ж е н у реалност, која непосредно корелира са нашим представама о свету, јављајући се као резултат одређене трансформације тих представа“ (Успенски 2012: 182).

Најједноставније речено хумор дјечијих досјетки проистиче из несклада што проистиче из инконгруентности логике одраслих и дјечије логике, посебно у томе што логика одраслих подразумева релативизовање општеважећег *конкретно-чињеничког* дјечијег аналошког принципа закључивања. Из тога онда проистиче да несклад што за посљедицу има „хумор“, подразумева супротстављање искуством коригованих (дјечијих) природних аналогича. Зато дјечије досјетке у потпуности потврђују Бергсонове констатације да „нема комичног изван онога што је чисто *људско*“, и да је „комичност *бесвесна*“ (Бергсон 1995: 9, 11), што ће рећи *сионџана*. Комично у дјечијим досјеткама и наивностима комично је само из перспективе логике одраслих, никако из перспективе дјечије логике. Заправо, комично и проистиче из супротстављања апсолутно важећег аналошког дјечијег начела мишљења, тамо гдје се то начело као аналошко искључује код одраслих. Друкчије речено, у случајевима гдје је код одраслих аналошко закључивање устукнуло пред хиперординираним неаналошким законитостима закључивања – досљедно проведена дјечија аналогича изазива сукоб човјековог „појмовног“ мишљења и конкретног аналошког дјечијег мишљења. Зато наведене Змајеве „досјетке и наивности“ и *нису за децу, нејо*, како је то правилно Лесковац закључио, *о деци*: оне се као досјетке и

наивности могу категоризовати тек у виђењу одраслих. То су досјетке и анегдоте које се таквим показују тек кад су преломљене кроз критеријуме схватања одраслих – кроз критеријуме аналошке инкомпатибилности дјечијег и језика одраслих. Из тих разлога „комично“, „хумористичко“ или „духовито“ у дјечијим досјеткама готово да се у темељним критеријумима разилазе са „комичним“, „хумористичким“ или „духовитим“ у језику било ког писца, у било коме тексту, мимо дјечијега. То најбоље показује поређење дјечијег хумора, са научно истраженим хумором у језику писаца: код српских романтичара или реалиста (Максимовић 2003), у романима Андрићевим (Поповић 2012), у поезији Васка Попе (Бошковић 2008), или пак у причама Мома Капора (Ковачевић 2013). Хумор реализован код писаца и хумор дјечијих „досетки и наивности“ готово да су критеријално-прагматички инкомпатибилни, па због тога и многе особине што се наводе као иманентне хумору по правилу су инкомпатибилне дјечијим досјеткама. Прва велика, можда и највећа разлика, јесте у томе што код писаца хумор увијек садржи интенционалност као нужну компоненту, док је у дјечијем хумору та компонента страна. За дјечије досјетке, посматране кроз Змајеве „досетке и наивности из дечијег света“, као најбитнију карактеристику може се сматрати *сионџаносџи* настанка. То није ни чудо ако се зна да је хумор највећег броја дјечијих досјетки у виђењу одраслих резултат „језичке аномалије“ спонтаних језичких дјечијих појмова. Спонтани појмови су „појмови које деца стичу свакодневним искуством, у непосредном односу са средином“ и који су „испуњени, засићени реалним искуством, јер настају и граде се у дечијем свакодневном спонтаном искуству, у непосредном контакту с окружењем“ (Лазаревић 1999: 12–13).

У овоме раду бавићемо се само ЈЕЗИЧКИМ „досеткама и наивностима из дечијег света“, тј. досјеткама чији хуморни ефекат (код одраслих) изазивају специфичне особина дјечијег језика, неподударне с особинама језика одраслих. И једино ту се, методолошки, сусреће истраживање хумора у дјечијем језику и у језику одраслих; у „досеткама и наивностима из дечијег света“ и у језику некога писца на примјер. Бавићемо се језичким механизмима који датим дјечијим исказима дају статус „досјетки“, односно откривањем оне Бергсонове „посебне логике која овде управља бесмислицама“, што заправо значи откривањем њихове „смилености“ чиме се тим „бесмислицама“ онда нужно укида статус бесмислица. Јер, ако је основна техника и и дјечијих и досјетки одраслих „вишеструка употреба истог материјала“, онда је сасвим логично да дјечије досјетке и наивности заправо крше неке од принципа језичких, посебно лексичко-семантичких категорија. „Специфична“ реализација тих категорија најчешће је и основ хумористичности шала, вицева, анегдота, афоризама (в. у Ковачевић 1998: 137–193). Управо ти језички механизми творбе методолошки уједињују досјетке одраслих и „досетке и наивности из дечијег света“. То је, чини се,

једина, иако метајезичка, интерферирајућа иманентна карактеристика дјечијих досјетки и досјетки одраслих.

*

У анализи Змајевих „досетке и наивности из дечијег света“ кренућемо од оних чија је хумористичност последица творбе *дјечијих неологизама*. Неологизми су израз „дечије потребе за речима“, а међу њима најбројнији су лексички неологизми, који се „односе на оне речи које дете ствара из основа, реч каква не постоји у речнику, измишљена реч, коју изводи из сопственог искуства, из начина његовог виђења ситуације, или довођења у везу предмета и његове употребе, или пак неког збивања за које не располаже одговарајућом речи јер је још није чуло, или му је као сувише компликована, или апстрактна измакла запажању и меморисању. На пример: „наглавка“ – капуљача зато што се ставља на главу, ’тестанци’ – резенци зато што се праве од теста, или ’писткапа’ – напрстак у смислу ’прст + капа’.

Ову врсту дечије креативности упоређују са креативношћу песника. Али док је стваралаштво дечије речи спонтано, поникло из тренутне реалне нужности, без намерног трагања за изразом, дотле лексичко стварање песника настаје из потребе превазилажења ограничених смисаоних оквира постојећих речи, било због његовог недовољног апстрактног израза, било због неадекватног сликовног истицања специфичности обележја предмета или теме о којој је реч» (Костић, Владисављевић 2008: 163).

Неологизми – како облички тако и семантички – чине основ хумористичности неколике дјечије Змајева досјетке, што потврђују и примјери досјетки које овдје наводимо:

1)

Ђура је дошао из Чакова у Нови Сад, и био је у кући где се уместо „праља“ говорило вешерка. Кроз кратко време цивилизовао се и он, – ал’ не сасвим, јер мада праљу није називао праљом, није је звао ни вешерком, него вешћерком.
(Ј. Ј. Змај ПР, 270:14)⁴.

*

Наша слатка Лепосава нема још ни пуне две године. Она оца свог зове Баба, а матер Мама. Отац ју је више пута питао кога већма воли: Бабу или Маму? Ал’ она је на та питања увек дипломатски ћутала, – није хтела да се одлучно изрази. Ал’ ономад отац навала на њу: Сад ми мораш казати ко ти је милији: Баба или Мама. Видевши Лепосава да јој дипломатско ћутање ништа не помаже, расрди се мало па још дипломатскије рече:

– Бама.

⁴ Од бројева иза досјетки пренесених из књиге *Проза* Ј. Ј. Змаја (Ј. Ј. Змај ПР) први означава број странице књиге, а други редни број под којим је анегдота наведена у тој књизи.

(По томе се надамо да ће Лепосава, кад буде већа, волети и *лубендиње*.) [= лубенице и диње]

(Ј. Ј. Змај ПР, 278:41; Ј. Ј. Змај ЗМ, 79).

*

Дошли нам гости, чика и стрина из Земуна. Наша Анка тако први дан упусти се с њим у разговор, тј. стаде, избацивати разна питања. Запитаће чика: одакле је.

Чика јој одговори: – Ја сам Земунац.

Онда се Анка обрну стрини па јој рече: – А, ви, стрина, јелте, ви сте онда *земунџа*?

(Ј. Ј. Змај, 294:93; Ј. Ј. Змај ЗМ: 90)⁵.

*

Мати: Иди, сине, купи ми један лимун у дућану, али бирај који нема дебелу кору.

Син (у дућану): Дајте ми један лимун, али који има мршаву кору.

(Ј. Ј. Змај ЗМ: 37).

*

Мали Коста добио неку суву тикву па се цео дан играо њоме. Кочијаш њихов, који се радо шалио са Костом, видевши то рече:

– Море Коста, ти си неки џикван.

– А зашто?

– Зато што се једнако играш са џиквом.

Затим седе кочијаш поред Косте да га мало забавља, усуну у тиквицу његову шаку камичака па је тако дрмусао.

Тад ће Коста рећи:

– Море Јошка-бачи, ти си неки звекан.

– А зашто?

– Јер *звечиш* са том тиквом.

(Ј. Ј. Змај ПР, 288:72).

У пет наведених досјетки, хумористичност прве двије темељи се на *формалним гјечијим неологизмима*. Први је настао „срастањем“ првих слогова двију у сраслицу преведених ријечи (уп.: *баба* и *мама* → *бама*), док је у другом семантички непрозирна твореница *вешерка* у дјечијем језику преведене у семантичку прозирну сложеницу, тако што се препознаје и и структура и семантика обију лексема у саставу сложенице: *вешперка* (уп.: *вешперка* ← *веш* и *праши*). Први дјечији неологизам „попуњава празно мјесто у систему“, нема конкурентне еквивалентне лексеме у стандардном језику, док је други настао из тежње за прозирношћу семантичке структуре

⁵ Сва истицања подвлачењем у тексту досјетки у цијелом раду не припадају изворном Змајевом тексту, него су накнадна, тј. наша – М. К.

сложеничке творенице, тако да се непрозирна стандардна изведеничка лексема (*вешерка*) у дјечијем језику преобликује у скроз прозирну неологистичку дјечију лексему: *вешѿерка*.

У преостала три примјера у питању су *дјечији семантички неологизми*, тј. неологизми настали полисемизацијом, која подразумијева везивање потпуно новог значења за неку стандарднојезичку лексичку форму. Тако се, будући да је *-ица* најфреквентнији моцион суфикс, тј. суфикс за биће женског пола (Ћорић 1982:19), под утицајем корелације са изведеницом за становника Земуна (*Земунац*) именици *земуница* у дјечијем језику аналошки придаје значење становнице Земуна. У другом пак примјеру семантичког неологизма придјев *мршав* употријебљен је у значењу придјева *ѿанак*, због тога што у дјечијем језику није успостављена разлика између категорија живог и неживог у дистрибуцији лексема *ѿанак* и *мршав* (уп.: *мршав* човјек, *ѿанко* дрво), што је условило њихово мијешање, из кога је и проистекао хумористички ефекат досјетке (уп.: *дебела* кора = *дебело* дете : *мршаво* дете = *мршава* кора). Најхумористичније је значење изазвано семантичким неологизмом у трећем примјеру, гдје лексеме *ѿикван* и *звекан* у дјечијем језику умјесто пејоративног добијају значење вршиоца радње (*nomina agentis*): *ѿикван* = *онај који се иѿра с ѿиквом*; *звекан* = *онај који звечи ѿиквом*. И управо, из сукоба тог дјечијег значења „вршилац радње“ и стандарднојезички раширеног пејоративног значења „глупак, будала“ и проистиче хумористички ефекат ове досјетке.

Други, без сумње најдоминантнији принцип творбе Змајевих дјечијих „досетки и наивности“ јесте принцип *ѿареѿменонске аниѿанаклазе*, у чијој подлози је лексичко-семантичка категорија *ѿолисемије*. Ако је парегменон „реализација двије или више лексема једне творбене породице“ (Ковачевић 1998: 146), а антанаклаза „сукоб два значења исте лексеме“, онда се дјечија досјетка своди на изневјеравање датом контексту примјереног значења, уз реализацију непримјереног значења дате лексеме. Употријебљена лексема мора, дакле, бити полисемична, да би у контексту могло доћи до „сукоба“ двају њених значења.

Међу примјерима парегменонске антанаклазе, најприје наводимо оне у којима је реализована чиста *анаклаза*, што значи да саговорници једну те исту ријеч у дијалошкој ситуацији употребљавају у различитим значењима (о анаклази в. шире у Ковачевић 1998:163), што недвосмислено показују сљедеће Змајеве „дечије досетке“:

2)

Било је вече, седели су око стола, и отац је деци нешто лепо причао. Наједаред уђе неко у собу и позове оца да брзо пође господину Н. јер му је наједаред нешто позлило. Отац се брзо обуче, пође, и кад је већ био код врата, рече деци:

– Сутра ћу наставити приповетку. Ти ћеш ми, Шацо, напоменути где сам стао.

Други дан увече поседаше опет поред стола и отац, пре него што настави причу, запита Шацу:

- Но, би ли ми могао казати где сам јуче стао?
- Код врата, одговори Шаца, сасвим озбиљно.

(Ј. Ј. Змај ЗМ, 70).

*

Исти Мита био је веома досетљив. Жао ми је што нисам запамтио све досетке.

Једаред дође покојни капамација Н. к Митином оцу, да прими плату за неке јоргане које му је правео. (Тај је капамација, као сад да га гледам, једну ногу краћу, једва да је допирала другој ноzi до чланка).

Митин отац, не знајући колико дугује капамацији, запита га: – Но, мајсторе, како стојимо?

Пре него што је мајстор одговорио, пришапне Мита оцу: – На једној ноzi.

(Ј. Ј. Змај ПР, 270:16).

*

– Ово вино канда цикне – рекох ја; па онда пређосмо на други разговор. После мало опазим где Јовица све прислања своје ухо уз моју чашу.

– А шта то радиш?

– Волео бих да чујем кад ће вино опет цикнути.

(Ј. Ј. Змај ПР, 292:86).

*

Отац се шетао са истим Драгишом. Прошли су поред штампарије, а кроз прозор се видело како слагачи свој посао раде.

– Шта раде ови дечаци? запита Драгиша.

Отац му одговори: Они слажу, и поче их хвалити како су то добри и вредни дечаци.

Драгиша: Ја не знам како је то, – ти њих хвалиш! А ја кад што слажем, онда ме псујеш.

(Ј. Ј. Змај ЗМ, 72).

Четири наведена примјера, примјери су праве анаклазе као стилске фигуре, тј. употребе исте лексеме у различитим значењима код учесника дијалога, из чега и проистиче хумористички ефекат досјетки. Тако је у сва четири примјера отац употребљава значење глагола ста(ја)ти, цикнути и слагати у једном значењу (и то: *ста(ја)ти* = „прекинути (причу)“, „кошта-ти“; *цикнути* = „мало ускиснути, имати накисео укус“, *слајати* = „стављати нешто једно на друго“), док их дијете саговорник разумије у сасвим другом значењу (*ста(ја)ти* = „заузети одређено мјесто, положиј“, „бити усправан“; *цикнути* = „одати звук“, „пући“; и *слајати* = „рећи неистину, лаж“), што за последицу, посматрано из перспективе одраслих, има изразит комични ефекат.

Сложенији су случајеви тзв. имплицитне антанаклазе. Тада, наиме, саговорник својим исказом индиректно упућује на „неприхватање“

значања лексеме што је одрасли говорник употребљава. Дијете саговорник у својој реплици из семантичког поља дате лексеме, тј. из њене творбене породице, реализује ону чије значење јасно показује да говорникову лексему није схватило у значењу које она у датом контексту има. Дјечија дијалогска реплика, дакле, садржи лексему која је у творбеној вези са говорниковом лексемом, али која ништи значење које је тој лексеми дао говорник, и ствара имплицитну антанаклазу: подразумева реализацију неподударног значења једне лексеме код говорника (увијек одрасле особе) и саговорника (увијек дјетета), што готово недвосмислено показују примјери Змајевих дјечијих „досетки и наивности“ које наводимо:

2а)

Мали Стева је ишао мало које вече са својим очем да се шета по пољани. Отац му је увек обраћао пажњу да гледа како је то лепо на западу кад сунце *сега*. После би обично рекао: – Е, сад је сунце *село*, сад 'ајдемо дома!

– Татице, ала бих волео нешто видети!

– А шта сине?

– Волео бих видети ту столицу на коју сунце свако вече седа.

(Ј. Ј. Змај ПР, 266–267:4).

*

– Чико, и ја сам направила једну загонетку.

– А какву то? Да чујем.

– Е, па погодите! Загонетку треба погодити, а не да вам ја кажем.

(Ј. Ј. Змај ПР, 285–286:65).

*

Једно дете чита из читанке: – У врту има разна цвећа, као ружа...

Учитељ га пресече, питајући га каква је то реч *врш*.

Ђак: То је именица.

Учишћел: А каква је реч *ружа*?

Ђак се замисли па онда одговори: – Придев.

Учишћел: Али забога, како то говориш! Откуд је ружа придев.

Ђак: Па молим, господине, ружа се придева за косу и за шешир.

(Ј. Ј. Змај ПР, 275:32; Ј. Ј. Змај ЗМ, 105).

*

Замерио неко маломе Винку (у Каменици) зашто он својој матери и уопште старијима каже џи а не ви.

– Па ја кажем њима ви – беше одговор Винков – кад су сви у соби; али кад је мати сама, онда јој не могу казати ви.

(Ј. Ј. Змај ПР, 281:52).

*

Деће: Је ли, мамице, зашто си ти отворила врата и прозоре?

Маји: Хоћу да се соба изветри.

Дејше: Мамице, али данас нема нимало ветра.

(Ј. Ј. Змај ПР, 276:36; Ј. Ј. Змај ЗМ, 36).

*

Мати: Пази, Катинка, немој се тако сагибати над свећом, може ти се коса запалити.

Катинка: Ништа, мамице, моја је коса угасита, па ће се брзо угасити.

(Ј. Ј. Змај ЗМ, 34).

*

Када је Зорка на пијаци видела једног страног, необично одевеног човека, па кад су јој рекли да је Бошњак, вртела је главом као неверни Тома:

Тек кад су дошли кући, рећи ће она:

– Мати, оно није био бошњак. Видела сам ја добро.

– А шта си видела?

– Имао је опанке на ногама.

(Ј. Ј. Змај ЗМ, 39).

У седам наведених примјера на различите је начине остварена имплицитна атанаклаза, и то тако што дијете глагол *сјесити* нужно доводи у везу с именицом *стилица*, што значење именице *придев* изводи из значења глагола *придеваши*, што *зајонейки* приписује значење *онога што треба поодити* (*иа макар и не било изречено*), што употребу замјенице *ви* везује само *обраћање већем броју лица*, што подразумијева да се *извјешити* може само *вјешар*, што значење придјева *ујасиша* (коса) изводи из глагола *ујасити*, што постојање *ојанака* искључује да је неко *бос* (сматрајући да *бошњак* значи *бос човек*). А ниједно од тих дјечијих значења употријебљена лексема код одраслих говорника као ученика говорне ситуације не подразумијева – из чега онда настаје семантички „конфликт“ под атанаклазу подводљив. А на том „конфлику“ значења које датим лексемама дају одрасли говорник и дијете као учесници говорне ситуације и почива хумористички ефекат датих досјетки.

С наведеним примјерима, значењски су сродни примјери „семантичког конфликта“ лексема из исте творбене породице, али реализованих у међусобно недопустивим комбинаторним могућностима. У датим случајевима дијете доводи у стандарднојезички недопустиву рекцијску синтаксичко-семантичку везу лексема из исте творбене породице, иначе повезане заједничком архисемском семантичком компонентом. Дијете, наиме, дате лексема ставља у комбинаторне односе који се искључују, тј. прави стандарднојезички недопустиве („искључујуће“) колокације, као нпр.:

2в)

Отац: Кажи ти мени, Панто, шта добијамо од кабаничара?

Панта: Кабанице.

Отац: Врло добро. А шта прави чизмар?
Панта: Чизме.
Отац: Врло добро. А шта нам даје воденичар?
Панта: Воду.

(Ј. Ј. Змај ЗМ, 61).

Будући да је у свим паровима однос просте ријечи и изведенице која означава вршиоца радње такав да проста ријеч представља производ вршиоца радње (кабаничар – кабаница, чизмар – чизме), у дјечијем мишљењу тај се однос аналошки пресликао и на *воду* и *воденичара*, гдје је вода представљена као производ воденичара. Дакле, дате су лексеме под утицајем аналошког мишљења доведене у колокациону субјекатско-објекатску везу „недопустивим“ глаголом типа „производити“.

Анакласички принцип, тј. принцип употребе полисемичне лексеме у различитим значењима од двају учесника говорне ситуације, у Змајевим је „дечјим досеткама“ остварен и дјечијем схватању *синонимије*, односно тамо гдје се у дечијем језику блискозначнице прихватају као потпуни синоними, тако да се једна полисемична ријеч значењски изједначава са блискозначном моносемичном, какав је случај са семантичким суодносом лексема *брдо* и *бреј* у следећој Змајевој „дечијој досетки“:

3)

Стрина, послала ме мајка да ми дате брег.
– А какав брег, Евице?
– Ја не знам. Брег.

Стрина не буди лења већ узме Евицу за руку па оде к њеној матери да чује какав се то брег иште од ње. И онда се разјасни да Евичиној матери није требао брег, већ нешто налик на брег – брдо.

(Ј. Ј. Змај ЗМ, 54).

Именицу *брдо* мајка је употребила у значењу „дио ткачког разбоја“ а мала Евица је ту именицу значењски поистоветила с именицом *бреј*, сматрајући да обје имају значење „мање узвишење“. Именица „брдо“ у српском језику је хомонимична, тако да Евичина досјетка подразумијева довођење у синонимску везу погрешно одабране лексеме из хомонимног пара, што је омогућило да исказ постане хумористичан или комичан.

А и сама *хомонимија* као лексичко-семантичка категорија послужила је као структурно-семантички принцип творбе неких од Змајевих „дечијих досетки“, што потврђују и следећи примјери:

4)

На столу су стојале кифле. Мати се журила на пијацу, па ће рећи малој Цанди: „Немој да дираш кифле, кад се ја вратим с пијаце, онда ћемо фруштуковати.“ – Али мати остаде дуго на пијаци, а Цанда је била гладна, није могла да из-

држи, већ мало по мало па поједе целу кифлу баш ону за коју је држала да је њена. Кад се мати у неко доба врати, виде да фали једна кифла.

Мати: А шта је то, неваљалицо једна, та ти си појела кифлу!?

Цанда (кроз плач): Опрости, мати, али ја нисам крива – (хтела је да каже: нисам крива што сам била гладна, али није могла да доврши од плача).

Мати (оштро): А да ко је крив?

Цанда (знајући да се матери на свако питање мора одговорити, промисли се мало па рече): Кифла је била крива.

(Ј. Ј. Змај ЗМ, 43).

*

Дете: Је ли, оче, одакле је тај путник што је јутрос био код нас?

Отац: Из Омиша.

Дете: Из’о миша? Па то је онда мачак.

(Ј. Ј. Змај ЗМ, 73).

Од двају наведених примјера само у првом је права хомонимија послужила као основ творбе досјетке. Хомонимија је омогућила антанакласичку двозначност, јер антанаклаза „подразумијева графичку и фонолошку подударност и мању или већу семантичку неподударност поновљене лексеме“ (Ковачевић 1998:141), а у овоме случају то је лексема *крива*, коју мајка употребљава у значењу „неодговорна“ везујући је за Евицу, а Евица у значењу „савијена, искривљена“ везујући је за кифлу. Из сучељавања тих двају значења и проистиче хумористички ефекат ове досјетке. У другом примјеру, међутим, није у питању права хомонимија него *хомоџонија*, тј. подударање језичких јединица само у говореном језику (тексту). Тако очеву предлошко-падежну генитивну конструкцију *из Омиша*, дијете схвата у значењу глаголско-објекатске конструкције *из’о [изео] миша*, на чему и почива хумористичност ове досјетке.

У само једноме од примјера Змајевих дјечијих „досетки и наивности“ из обају избора које смо користили за изворе – у подлози хумористичности досјетка налази се *паронимија* као лексичко-семантичка категорија:

5)

Мала Ага била је у гостима у Београду где су њене тетке прале зубе четкицом и *калодонџом*, па и њу научиле да тако ради. Кад је дошла кући, она је показала своју четкицу за зубе и причала је да у Београду није прала зубе само водом, него још и са – *калоџером*.

(Ј. Ј. Змај ПР, 297:104).

Паронимима се сматрају лексеме које имају сличну форму и слично значење. Код паронима је најбитнија формална блискост, која се темељи готово искључиво на творбеној повезаности. Управо на тој творбеној сличности мала Ага прави паронимски однос између значењски удаљених лексема *калодонџи* (са значењем „паста за зубе“) и *калоџер* (са значењем

„украсна мирисна биљка“). Те двије лексеме у дјечијем су језику доведене у везу преко заједничког дијела *кало-* али очито и преко заједничке семантичке компоненте „мирисати“. Не могавши се сјетити стране ријечи коју прије чула није, дјевојчица намјесто ње као пароним користи познату јој творбено сличну лексему, што изазива комичан ефекат код одраслих говорника (слушалаца).

Разматрање језичких категорија које су послужиле као основ комичности или хумористичности дјечијих досјетки завршићемо анализом улоге *прајмајичке семантике* у творби дјечијих досјетки. Пошто је прагматика језичка дисциплина која проучава значење исказа у конкретном комуникацијском контексту, логично је да прагматичка компонента често постаје основ хумористичности исказа.

Прагматички конфликт као основ досјетке најчешће почива на *инду-ктивно заснованој дјечијој логичкој импликацији*, што се јасно уочава у сљедећим Змајевим „досеткама и наивностима из дечијег света“:

б)

Мајин: Ала сам ја била луда што сам ти јуче дала цео сузук, па си га већ појела и пораздавала.

Ђерчица: Је ли, мати, а кад ћеш опет бити луда?

(Ј. Ј. Змај ПР, 298:107).

*

– Чико, шта то читаш?

– Ево, хоћу да решим овај задатак из Невена па не могу, а овде стоји да је то за мање.

– Па и ти би могао решити да си мањи.

(Ј. Ј. Змај ПР, 290:80).

*

Татица је причао својој ћерци ону причу о медведу, и заврши је овако:

– ... и тако медвед постаде опет човеком, доби цареву кћер и узе је за жену.

– Је ли, татице, јеси ли и ти био медвед пре него што си узео мамичу за жену?

(Ј. Ј. Змај ПР, 266:3).

*

Коста нашао негде зелених шљива и већ је хтео да их једе, кад искрсну мати и рече му:

– Нипошто да ниси јео зелених шљива јер ћеш умрети. Мораш чекати да буде зрелих!

То је било па и прошло. Кад наскоро затим, цркне у кући мачка коју је Коста веома волео. Ми смо из прикрајка гледали како Коста мачку глади и овако јој говори:

– Цицо моја, што си јела зелених мишева, што ниси чекала да сазреду?

(Ј. Ј. Змај ПР, 266:2; Ј. Ј. Змај ЗМ, 29).

*

– Хоћеш ли још сира? — запитам ја о ручку малу Анкицу.

– Хоћу, одговори она.

А њена старија сестра Маца стаде је карати:

– Зар се каже хоћу? Зар ти не знаш казати молим?

Анкица није никад у неприлици са одговором, па није била ни сад. Она одговори сестри овако: – Мене је чика питао хоћу ли, па сам казала да хоћу – а кад ме запита молим ли, онда ћу казати, да молим. (А међутим је мене гурнула, бајаги да се тај одговор само тиче Маце а не мене).

(Ј. Ј. Змај ПР, 275–276:34; Ј. Ј. Змај ЗМ, 12).

Иако сваки од примјера има неку специфичну семантичку нијансу што доприноси његовој комичности и/или хумористичности, све наведене примјере уједињује принцип *индуктивне дјечије логичке импликације*. А она подразумева да једном реализована особина повезана са одређеном посљедицом, у свакој од наредних реализација подразумева реализацију и исте посљедице. Тако *замишљена хабитуална веза схваћа се као каузална*, и са њом изједначава. На примјер, у дјечијем језику, ако мајка каже да је *била луда* кад је ћерчици дала *цели суџук*; онда девојчица изводи правило да ће јој мајка кад год буде била луда дати цијели суџук. На исти начин се уопштава случај „медведове женидбе“, исти принцип лежи и у подлози одговора на питање „хоћеш ли“ и „молиш ли“, као и у аналошком случају „зелених шљива“ и „зелених мишева“, као што на истом принципу почива или закључак да проблем који је намијењен „за мање“ само „мањи“ могу ријешити. Дати принцип може се подвести за стадијум дјечијег „мишљења у комплексима“, код којих су „везе битно различите од веза које успоставља појмовно мишљење. Оне су конкретне и фактичке, а не апстрактне и логичке, што је карактеристика за појмовно мишљење. Уместо да се апстрахују битна својства и на основу тога обаве уопштавања, груписања, објекти се повезују на основу било које везе која стварно постоји. Дакле, комплекс остаје у равни конкретно-чињеничког мишљења“ (Лазаревић 1999: 10–11).

Колико је код дјече конкретно-чињенично мишљење надређено појмовном апстрактном, најбоље показују примјери дјечијих досјетки, код којих се неко општеприхваћено правило негира, зато што га на својеврстан начин конкретна ситуација негира. Конкретни случај као изневјеравање општеважећег „правила“ намеће закључак да је конкретан примјер битнији, важнији од „правила“ јер га поништава. Тако у дјечијем језику конкретно-чињеничко мишљење (засновано на очигледном примјеру) доминира над још неусвојеним појмовним мишљењем које правило подразумева. Ево и неколике дјечије досјетке које то потврђују:

ба)

Учитељ је читао са ђацима из читанке у којој је било доста штампарских грешака, зато је неколико пута морао рећи: „Децо, ово је штампарска грешка, — ово треба исправити овако.“

Читајући даље, дођоше и до изрека, и кад прочиташе ону изреку: „*Испеци па реци!*“, подиже се поп Г-син и рече: – Господине, и ово је штампарска грешка, ту треба да стоји овако: – *Испеци па њојегу!* (107)

(Ј. Ј. Змај ПР, 273:26; Ј. Ј. Змај ЗМ, 107).

*

Знао сам да је ојачар у кући, од кога Даница као да малко зазире. Запитам је:

– А ди је сад ојачар?

– Доле.

– Ди доле?

– На *шавану*.

– Па зар је то доле?

– Е, он је био горе, *чак на ојаку*, па сад је сишао доле на таван.

(Ј. Ј. Змај ЗМ, 20).

*

Чика: Кад ти имаш три лутке, а свака лутка има по две руке, колико је то свега рука?

Анка: Пет.

Чика: Није него још што! Пази шта говориш.

Анка: Па јесте, веруј. Загоркина је рука већ давно отпала, а још је нисмо залепили.

(Ј. Ј. Змај ПР, 279:46; Ј. Ј. Змај ЗМ, 93).

Шта вриједи правило „испеци па реци“, кад се свакодневно „испечено“ једе? Како да се прихвати правило да је таван „горе“ ако се на таван гледа „са ојака“? Шта вриједи што три лутке по правилу имају „шест рука“ кад је Загоркиној лутки „рука давно отпала а још је нисмо залепили“? Ти конкретни случајеви оповргавају општеважећа „правила“ и у дјечијем конкретно-чињеничном мишљењу дата правила чине неважећим. И управо тај сукоб важења општеприхваћених правила код одраслих и њиховог неважења у конкретној ситуацији код дјеце – и проиходи комични или хумористични ефекат ових досјетки.

*

Да закључимо. Проведена анализа Змајевих језичких „досетки и наивности из дечијег света“ показала је њихова основна заједничка карактеристика *сјонитаност реализације*. Оне су врло блиске спонтано реализованим „анегдотама“ одраслих људи⁶. Језичко ткање тих досјетки код дјеце је увијек спонтано и подразумијева како логику дјечијег језика, тако и логику конкретно-чињеничног дјечијег мишљења. У подлози дјечијих досјетки по правилу стоји, посматрано из перспективе одраслих, кршење неког од правила у реализацији лексичко-семантичких категорија какве су неологичност, полисемија, синонимија, хомонимија, хомотонија, паронимија. Реализација датих семантичких категорија изазива по правилу хумористички ефекат антанаклазе или анаклазе, тј. ефекат проистекао из конфликта искључујућих значења исте лексеме које употребљавају одрасли и дјеца као учесници говорне ситуације. Стално, међутим, треба имати у виду да реализација датих категорија почива на правилима дјечијег језика, баш као што је надређивање конкретног индуктивног дјечијег закључивања у супротности са дедуктивном логичком импликацијом код одраслих, што из перспективе одраслих онда нужно производи комични и/или хумористички ефекат. Комично заправо проистиче из инконгруенције језичких правила одраслих и језичких правила која владају дјечијим језиком. Дјечије досјетке су показале да кад је „дете исказ који му служи као модел потпуно схватило или, пак, интерпретирало на одређен начин, оно ће га поновити у измењеном облику, тј. дајући му реченични облик какав и само уме спонтано да произведе“ (Дидро, Годоров 1987: 273).

⁶ То више него добро потврђује комичност спонтаних разговора пацијената са љекарима хитне помоћи, које је записивала и објавила Д. Стевовић Гојгић. Најближе дјечијим досјеткама јесу „анегдоте“ које пацијенти праве при изговору „оног лека који највише воле и најчешће га узимају“, што је готово подударно паронимским дјечијим досјеткама. Ево неколико примјера тих спонтаних „језичких досјетки и наивности“ одраслих пацијената, које као да су прављене према принципима што смо их као доминантне издвојили у творби дјечијих досјетки:

„Хитно да дођете, овде пишки на све стране, испао ми катастер [катетер]“ (Стевовић Гојгић 2013: 17); „Докторка, јако ме плаше ове богиње што су ми се сад појавиле, знате ови морбиди [морбили]. Како знам да је баш то? Па зато што ме само то још није стрефило од кад сам се родила, а сада имам пуне седамдесет две!“ (Стевовић Гојгић 2013: 19); „Он често има проблеме са мокроводом [мокрењем]. Сад су га ухватили болови. Како где? Па у кући!“ (Стевовић Гојгић 2013: 25); „Како да вам кажем који ми је телефон? Па не знам напамет, тек сам га купила. Само да прочитам: па, овај, Nokia, седамдесет два-десет, мобилни, а баш леп“ (Стевовић Гојгић 2013:24); „Ја чекам код овог факултета за стоку [ветеринарског]. То вам је на ћошку, али ако ми не дођете, жалићу се министарству за критику?!“ (Стевовић Гојгић 2013: 26); „Била сам данас на скендеру [скенеру], глава ми зуји к’о концертна дворана. Је л’ може неко да дође да ме наштимује?“ (Стевовић Гојгић 2013:29); „Имам проблема са срцем. Како ми ради? Срце ми тандрче к’о веш машина! Него, да ме лакше нађете, кад дођете до трафо станице, закловрните десно.“ (Стевовић Гојгић 2013: 31); „Имамо циркус у кући. Комендију? Зашто? Мој муж узео оне мултифекалне [мултифокалне] наочаре. Па сад ништа не зна, ди му је, да простите дупе, ди му је – глава“ (Стевовић Гојгић 2013: 35), итд.

Истраживање језичких ткања дјечијих досјетки Змајевих потврдило је мишљење о Змају не само као изузетном писцу за дјецу него и као врском писцу о дјечи. Посебно мишљење Д. Радовића да је „Змајова био као дете. Гледао је као дете, слушао је као дете, био је радознао као дете. Чудио се као дете. Све што се са дететом дешава, Змајова је и сам доживео“ (Радовић 2008: 428). Или, друкчије речено, „Змај је имао једну велику способност уживљавања у дечји живот. Он децу није давао кроз своју психологију, кроз посматрање зрелог човека, са оним осмехом доброћудности и у исто време уздигнутости изнад деце, који одрасли човек обично има, него са присним разумевањем за њихов живот, са оном ретком способношћу да се сасвим спусти у дечје стање мишљења и осећања“ (Богдановић 1949: 5).⁷ Ове „досетке и наивности из дечијег света“ показују да је Змај и овдје сјајан познавалац дјечијег мишљења и дјечијег језика, да се саживио са дјецом и представио их кроз њих саме, али сад не правећи књигу за дјецу, него књигу о дјечи. Књигу о дјечи за одрасле, како би одрасли дјецу што боље разумијевали.

ИЗВОРИ

- J. J. Змај ЗМ – Јован Јовановић Змај, *Зелени миш: досетке и наивности из дечијег света*, изабрао и приредио Милован Витезовић, Ваљево: „Милан Ракић“, 1982.
- J. J. Змај ПР – Јован Јовановић Змај, *Проза*, приредио Божидар Ковачек, Одабрана дела Јована Јовановића Змаја, Књига VIII, Нови Сад: Матица српска, 1969, 266–299.

⁷ Ријетки су примјери Змајевих „дечијих досетки и наивности из дечијег света“ у којима је он деци приписао „наддечије“ логичке могућности, као нпр. у следећим двијема досјеткама:

- Је ли, отац, је ли лав заиста цар свију животиња?
 - Отац, не имајући каде да му много разлаже, рече укратко да јесте.
 - Па шта ће радити лав онда кад животиње прогласе републику? (стр. 69)
- (J. J. Змај ПР, 280:49; J. J. Змај ЗМ, 69)

*

Списатељ Х. патио је често од конгестија које су му проузроковале јаку главоболу. Он је при таквим наступима имао обичај узети један зелен краставац, насећи га на колутине с прста дебеле, и те колуте прилепио би себи на чело и на слепе очи (говорио је да му то прија и ватру из главе извлачи).

То је више пута гледала његова мала ћерка, па једаред усуди се рећи: – Је ли, татице, зелен краставац, то је твоје начело? (J. J. Змај ПР, 285:63)

Ако прихватимо као тачну констатацију Виготског да се „прави појмови... формирају тек на почетку адолесценције, на узрасту од 11 до 12 година“ (Лазаревић 1999:10), онда није логично да „мала ћерка“ зна шта је начело, односно шта је демократија. Те врло апстрактне појмове дијете не усваја ни у доба адолесценције, а камоли у предшколском узрасту на који се односе све „досетке и наивности из дечијег света“ што их је Змај записао и сакупио.

ЛИТЕРАТУРА

- Бергсон (1995): Anri Bergson, *Smeh: Esej o značenju komičnog*, sa francuskog preveo Srećko Džamonja, Beograd: Lapis.
- Богдановић (1949): Милан Богдановић, *Дечја поезија Змајева*, Београд: Просвета.
- Бошковић (2008): Aleksandar Bošković, *Pesnički humor u delu Vaska Pope*, Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Витезовић (1982): Милован Витезовић, Нови стари Змај, поговор књизи: Ј. Ј. Змај, *Зелени миш: досетке и наивности из дечије поезије*, изабрао и приредио Милован Витезовић, Ваљево: „Милан Ракић“, 111–113.
- Дикро, Тодоров (1987): Osvald Dikro, Svetan Todorov, *Enciklopedijski rečnik nauka o jeziku 1*, Beograd: Prosveta.
- Еко (2000): Umberto Eco, *Između laži i ironije*, prevela s italijanskog Elizabet Vasiljević, Beograd: Paideia, 2000.
- Клајн, Шипка (2008): Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник савремених речи и израза*, Нови Сад: Прометеј.
- Ковачевић (1998): Милош Ковачевић, *Савремене фигуре и књижевни текстови*, Београд: Трешник.
- Ковачевић (2013): Милош Ковачевић, Алузивно-анегдотска доминантна прича „Драги наши“ Мома Капора, у: *Српски јисци у озрачу савремене књижевности*, Београд: Филип Вишњић, Гацко: СКПД Просвета, 129–154.
- Костић, Владисављевић (2008): Ђорђе Костић, Спасенија Владисављевић, Неологизми, у: *Методика развоја јовора*, приредио Тиодор Росић, Јагодина: Педагошки факултет у Јагодина, 163–165.
- Кричли (2007): Simon Critchley, *O humoru*, prevod s engleskog Dragana Vulić-Budanko, Zagreb: Algoritam.
- Крстић (1991): Драган Крстић, *Психолошки речник*, Београд: Савремена администрација.
- Лазаревић (1999): Душанка Лазаревић, *О савременим књижевним појмовима*, Београд: завод за уџбенике и наставна средства.
- Максимовић (2003): Горан Максимовић, *Тријумф смијеха*, Ниш: Просвета.
- Перишић (2010): Igor Perišić, *Uvod u teoriju smeha: Kratak pregled teorija smeha od Platona do Propa*, Beograd: Službeni glasnik.
- Поповић (2012): Ранко Поповић, *Горка вегрина исцока: хумор у Андрићевим романима*, Бања Лука: Арт принт.
- Радовић (2008): Душан Радовић, Змајова, у: Душан Радовић, *Баши свашта: сабрани списи*, приредио Мирослав Максимовић, Београд: Завод за уџбенике, 428–429.
- Регенбоген, Мајер (2004): Регенбоген, Мајер ред., *Речник филозофских појмова*, основали Фридрих Кирхнер и Карл Михаелис; наставио Јоханес Хофмајстер; потпуно изнова приредили Арним Регенбоген и Уве Мајер, превео с немачког Александар Гордић, Београд: БИГЗ Publishing.
- Речник (2007): *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Стевовић Гојгић (2013): Dušanka Stevović Gojgić, *Smeh kao lek*, Beograd: Čigoja štampa.
- Ђорић (1982): Божо Ђорић, *Моциони суфикси у српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.
- Успенски (2012): Борис Успенски, *Ego loquens: језик и комуникациони процес*, превод с руског Радмила Мечанин, Нови Сад: Академска књига.
- Филиповић (1989): Vladimir Filipović, *Filozofijski rječnik*, treće dopunjeno izdanje, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Фројд (1976): Sigmund Frojd, *Dosetka i njen odnos prema nesvesnom*, prevod s nemačkog Tomislav Bekić, Novi Sad: Matica srpska.

Miloš M. Kovačević
University of Belgrade
Faculty of Philology
University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts

ON “WITTICISMS AND NAIVETIES FROM THE CHILDREN’S WORLD” BY JOVAN JOVANOVIĆ ZMAJ

Summary: “Witticisms and naiveties from the children’s world” that were collected and published by Jovan Jovanović Zmaj are analyzed in this paper, by applying the linguo-stilistic method. The terms *naivety* and *witticism* are explained particularly in relation to children. Thereafter, the analysis of linguistic processes on which the humour or comicality of children’s witticisms are based is given. The linguistic texture of the witticisms among children is always spontaneous and it implies the logic of children’s language, as well as the logic of the concrete-factual views of a child.

From the perspective of adults, in the base of children’s witticisms, as a rule, one of the rules of the implementation of lexical-semantic categories such as illogicality, polysemy, synonymy, homonymy, homotony, paronymy is broken. The realization of the mentioned semantic categories causes humorous effects called antanaclasis and anaclasis, which are the effects that result from the conflict between exclusionary meanings of the same lexeme which is used by both adults and children as participants in a speech situation.

The research into linguistic texture of Zmaj’s children’s witticisms confirmed the opinion of Zmaj, not only as a prominent writer for children, but also as a renowned writer about children. These “witticisms and naiveties from the children’s world” show that Zmaj was a great connoisseur of children’s thinking and the children’s language. Zmaj identified himself with the children and presented children through themselves, but this time without making a children’s book, but a book about children. This book about children is for adults, in order for them to be able to understand children better.

Key words: J. J. Zmaj, witticism, humour, comicality, naivety, children’s language, lexical-semantic categories.